

**ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”**

TEZĂ DE DOCTORAT

**SOCIETATE, POLITICĂ ȘI CULTURĂ
ÎN PERIODICELE BUCOVINENE DIN PERIOADA 1848–1868.
CONTRIBUȚII LA ISTORIA PRESEI DIN BUCOVINA**

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC,
Dr. MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, CERCET. ȘT. I**

**CANDIDAT,
UNGUREANU ȘTEFĂNIȚA-MIHAELA**

IAȘI, 2020

CUPRINS

INTRODUCERE	4
I. CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND MONARHIA HABSBURGICĂ LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA.....	18
II. BUCOVINA LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA.....	30
II. 1 Aspecte politice, sociale și culturale.....	30
II. 2 Primele încercări de tipărire a unor publicații periodice.....	36
II. 3 Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și rolul lor în apariția periodicului „Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”.....	43
III. SOCIETATEA BUCOVINEANĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA, OGLINDITĂ ÎN PERIODICUL „BUCOVINA». GAZETĂ ROMÂNEASCĂ PENTRU POLITICĂ, RELIGIE ȘI LITERATURĂ”.....	57
III. 1 Viața politică.....	62
III. 2 Viața socială	69
III. 3 Viața culturală.....	83
IV. PRESĂ ȘI CENZURĂ ÎN MONARHIA HABSBURGICĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA.	87
IV.1 Legislația presei din Monarhia Habsburgică în perioada 1848–1868.....	87
IV.2 Ernst Rudolf Neubauer (1822–1890), redactorul primului ziar oficial din Bucovina – repere biografice și literare.....	105
V. SOCIETATEA BUCOVINEANĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA, OGLINDITĂ ÎN PERIODICUL „BUKOWINA. LANDES- UND AMTSZEITUNG (1862–1868) ȘI	

SUPLIMENTUL SĂU LITERAR „SONNTAGSBLATT. ZEITSCHRIFT
ZUR UNTERHALTUNG UND BELEHRUNG” (1862).....136

V.1	Viața politică	141
V.2	Viața socială	176
V.3	Viața culturală.....	181
CONCLUZII		192
ANEXE.....		195
BIBLIOGRAFIE.....		203

REZUMAT

Cuvinte cheie: Bucovina, istorie, politică, religie, cultură, societate, presă, ziar, Alexandru Hurmuzachi, Gheorghe Hurmuzachi, Ernst Rudolf Neubauer.

Preocupările noastre față de istoria și cultura Bucovinei, în general, desfășurate în cadrul mai multor proiecte de cercetare, individuale și colective, la Institutul „Bucovina” al Academiei Române din Rădăuți, ne-au oferit ocazia de a studia mai îndeaproape presa din fosta provincie istorică, atât cea românească, cât și cea de limbă germană. Istoriografia românească și cea străină (în principal, austriacă și germană) tratează fenomenul presei din Bucovina mai ales începând cu ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, când tipărirea și difuzarea publicațiilor periodice cunoaște un avânt deosebit.

Punctul de pornire în realizarea acestei teze a fost cercetarea unui ziar aflat în biblioteca Institutului, „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” [Bucovina. Ziar național și oficial], care a apărut la Cernăuți, între anii 1862 și 1868¹ și care a aparținut fostei *Lehrerbibliothek* (Biblioteca profesorilor) a Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți (astăzi, Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi”). Astfel a apărut intenția noastră de a realiza un studiu monografic al acestui ziar, primul apărut integral în limba germană, în Bucovina.

Familiarizându-ne, treptat, cu contextul istoric în care a apărut periodicul „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, și încercând să evidențiem locul său în evoluția presei din Bucovina, ni s-a părut adecvat să includem în lucrare și o prezentare a celui dintâi periodic românesc, publicat tot la Cernăuți, „Bucovina. Gazetă românească pentru politică

¹ În prezent, periodicul poate fi consultat în Biblioteca Institutului „Bucovina” din Rădăuți, în ediție integrală. Numerele lipsă, cele pentru anul 1865, se află în format digital, prelucrate după microfilmul obținut de la Biblioteca Națională Austriacă din Viena.

religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” (1848–1850)², pentru a avea un termen de comparație și de a putea analiza, din punct de vedere social, politic și cultural, schimbările petrecute în viața provinciei în intervalul 1848–1868.

Sub aspect istoric, perioada de apariție a celor două periodice este marcată de două evenimente majore: Revoluția de la 1848 în Țările Române și instaurarea dualismului în Monarhia Habsburgică.

„Bucovina. Gazetă românească pentru politică religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” sau, Gazeta „Bucovina”³, menționată în lucrările de istorie a presei românești și invocată mai ales atunci când se face vorbire despre mișcarea de renaștere națională a românilor bucovineni și a celor din celelalte provincii românești, a preluat, în paginile sale, programul Revoluției române de la 1848. Deși a avut un interval scurt de apariție (1848–1850), a militat pentru realizarea unor obiective esențiale, și anume dezvoltarea și afirmarea conștiinței identitare românești și dobândirea autonomiei provinciei. De asemenea, Gazeta „Bucovina” a făcut posibilă afirmarea unei întregi generații de intelectuali bucovineni, între care s-au remarcat frații Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi, fondatori ai publicației și continuatori ai proiectului de renaștere națională, inițiat de Doxachi Hurmuzachi.

Gazeta „Bucovina” a fost primul ziar tipărit în două limbi (română, cu caractere chirilice și germană, cu caractere gotice), care a abordat teme din domenii foarte diverse (literatură, istorie națională și universală, politologie, teatru, lingvistică). Ele constituie o sinteză a literaturii și culturii românești de la acea vreme, prin contribuțiile intelectualilor români din toate provinciile, nu doar din Bucovina. Mai mult decât atât, elemente privind structura

² Colecția completă a ziarului bilingv „Bucovina. Gazetă românească pentru politică religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” (1848–1850) se află, în format xeroxat, în biblioteca Institutului „Bucovina” din Rădăuți.

³ Denumirea este frecvent uzitată de către cercetători și istorici atunci când se referă la acest ziar.

ziarului, stilul relatării sau natura informațiilor au fost preluate și aplicate în conceperea și redactarea altor publicații, de exemplu „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” sau „Der Patriot. Wochenschrift für Politik und Volkswirtschaft” (1872).

Între Gazeta „Bucovina” și „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” a existat o perioadă de 12 ani, în care provincia n-a avut un organ oficial propriu. După sistarea „Gazetei”, pe considerente politice, suspendarea Constituției (în care, printre altele, se garanta și libertatea presei) în decembrie 1851 și reintroducerea absolutismului, regimul presei a redevenit foarte strict. Puținele ziare care circulau în Bucovina erau cele centrale, în limba germană, de informație oficială sau juridică. Abia după legiferarea unui nou proiect de constituție a imperiului, la 26 februarie 1861 (Februarpatent), prin care se înființa și Dieta Bucovinei, prin promulgarea Legii Presei din 17 decembrie 1862, care reducea câteva dintre măsurile de cenzură și Constituția din 1867, prin care se garanta dreptul la liberă exprimare, contextul devine favorabil și tipăririi ziarelor locale.

Astfel, în 1862, la inițiativa lui Ernst Rudolf Neubauer, scriitor, jurnalist, profesor și director al Gimnaziului de Stat din Rădăuți, apare periodicul „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”. Acesta reunește, în paginile sale, informații de natură politică, socială și culturală din toate provinciile Imperiului Habsburgic, având o secțiune specială dedicată Bucovinei. Deosebit de importante sunt aici articolele despre dezbaterile din Dieta Bucovinei privind legislația și organizarea politico-administrativă a provinciei, activitatea diverselor asociații și societăți, învățământul, teatrul, literatura română, literatura de limbă germană etc. Ziarul „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” publică numeroase articole și despre românii din Transilvania, Moldova sau Țara Românească.

Considerăm că ambele periodice conțin informații relevante, multe inedite, pentru ceea ce a însemnat Bucovina în perioadele de apariție ale

fiecăruia. În teza noastră am încercat să scoatem în evidență schimbările petrecute la nivel social, politic și cultural în viața provinciei, așa cum sunt ele reflectate în paginile periodicelor menționate, și să le raportăm la evenimentele petrecute în celelalte provincii din Imperiul Habsburgic locuite de români.

Întrucât niciunul dintre aceste ziare nu s-a bucurat, până în prezent, de un studiu monografic – scrierile în acest sens fiind, în general, concentrate doar pe anumite domenii (literatură, politică etc.) –, suntem de părere că teza noastră va îmbogăți informațiile existente și va constitui un instrument de lucru util pentru cercetătorii interesați.

Referitor la stadiul cercetării științifice în domeniu, după 1990, interesul cercetătorilor pentru Bucovina istorică, fosta provincie a Monarhiei Habsburgice, astăzi divizată între granițele României și ale Ucrainei, a crescut considerabil, atât în România, cât și în străinătate. Modelul de conviețuire a mai multor popoare și multilingvismul (cu limba germană ca „lingua franca”), despre care se consideră că au fost specifice Bucovinei, procesul de modernizare socială și culturală, desfășurat la inițiativa și sub controlul autorităților habsburgice, istoria provinciei, cu toate aspectele ei, constituie obiectul a numeroase cărți, cu caracter general și special, studii și articole științifice. Cu toate acestea, lucrările care au ca obiect de cercetare specific presa de limbă germană se axează mai mult pe presa vieneză și mai puțin pe cea provincială. O secțiune aparte o constituie tezele de doctorat, unele publicate⁴, dedicate unor publicații bucovinene.

Între sursele documentare consultate, menționăm (selectiv) documente de arhivă din Fondul *Allgemeines Verwaltungsarchiv* de la Arhiva de Stat Austriacă din, Viena, colecția *Documente*, de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava și fondurile aflate în Arhiva de Stat a

⁴ Ioana Rostoș: *Czernowitzer Morgenblatt - Eine Monographie*, Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2008.

Regiunii Cernăuți. Dintre lucrările care tratează presa românească în general, menționăm aici două bibliografii de ample dimensiuni: *Publicațiunile Periodice Românești (ziare, gazete, reviste)*, în cinci volume, editată de Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, pentru perioada 1790–1935, și *Bibliografia românească modernă (1831–1918)*, volumele I–IV, coordonator Gabriel Ștempel. Lucrările conțin titluri, descrieri ale ziarelor și extrase (articole-program). Asemănătoare prin modul de structurare al informațiilor sunt dicționarele semnate de Ion Hangiu⁵. Acestea cuprind, pe lângă articolele-program, și altele, considerate de autor reprezentative. *Dicționarul presei românești (1731–1918)* (București, 1995), semnat de Georgeta și Nicolin Răduică, cuprinde fișiere bibliografice pentru un număr de peste 7 500 de publicații. Adăugăm aici și *Istoria literaturii române din Bucovina*, ediția a doua (1996), realizată de Constantin Loghin, de asemenea cu un articol despre Gazeta „Bucovina”.

O prezentare mai detaliată a Gazetei „Bucovina”, alături de o scurtă privire istorică asupra provinciei, am găsit în volumul *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, semnat de Ioan V. Cocuz și Matei Hulubei. Periodicele sunt prezentate în ordine cronologică, unele fiind însoțite de frontispicii, pagini de titlu sau extrase din diverse articole.

În afară de bibliografii și dicționare, precum și de scurte menționări în texte referitoare, în general, la perioada pașoptistă, o lucrare de referință, consacrată Gazetei „Bucovina”, este cartea istoricului Teodor Balan, intitulată *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”*⁶ și alcătuită pe baza documentelor de arhivă. Lucrarea este importantă

⁵ Ion Hangiu, *Presa literară românească. Articole-program de ziare și reviste (1790–1948)*, București, Editura Pentru Literatură, 1968; *Dicționarul presei literare românești (1790–2000)*, Ediția a III-a, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004; *Presa românească de la începuturi până în prezent. Dicționar cronologic (1790–2007)*, vol. I–IV, București, Editura Comunicare.ro, 2008.

⁶ Teodor Balan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924.

pentru înțelegerea situației politice a Bucovinei și a condițiilor în care a apărut și a celor care au dus la sistarea periodicului „Gazeta Bucovinei”.

În ceea ce privește presa de limbă germană, dintre lucrările cu caracter general, pentru o imagine de ansamblu a acesteia în cadrul Imperiului Austro-Ungar, menționăm volumul *Die periodische Presse Österreichs* [Presa periodică a Austriei]⁷, apărut în 1875. Este prima încercare de periodizare a presei de acest gen, plecând de la perioada tereziană (1448) și încheind cu anul 1868. Volumul cuprinde, în anexă un tabel cu titlul, anul, locul de apariție și limba în care erau scrise publicațiile de pe întreg teritoriul imperiului austriac, în perioada 1848–1873. În același registru se înscrie și lucrarea semnată de Ernst Viktor Zenker, *Geschichte der Journalistik in Oesterreich* [Istoria jurnalismului în Austria] (Viena, 1900).

Pentru periodizarea presei de limbă germană din Bucovina, am valorificat studiul *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina* [Evoluția presei în Bucovina]⁸, care conține scurte fișiere bibliografice și despre cele două periodice care fac obiectul tezei noastre. De dată mult mai recentă, cu informații aduse la zi, bazate pe o solidă documentare, este lucrarea *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940)*⁹, care, pe lângă câteva studii de specialitate privind presa bucovineană, include un index alfabetic al periodicelor de limbă germană apărute între 1848 și 1940 și câteva articole-model, unul dintre ele pentru Gazeta „Bucovina”. De asemenea, două sinteze foarte utile au fost studiile semnate de Höbelt, Lothar, *Die deutschsprachige Presse in der Bukowina*¹⁰ [Presa de limbă germană din Bucovina], și de

⁷ Johann Winckler, *Die periodische Presse Österreichs. Eine historisch-statistische Studie*, Wien, Druck von Leopold Sommer&Comp, Carl Gerold's Sohn, 1875.

⁸ Prokopowitsch, Erich, *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina*, Wien, Verlag der Typographischen Anstalt, 1962.

⁹ Andrei Corbea-Hoișie, Ioan Lihaciu, Alexander Rubel, *Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa (1848–1948)*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza” Iași, Hartung Gorre Verlag Konstanz, 2008.

¹⁰ Höbelt, Lothar, *Die deutschsprachige Presse in der Bukowina*, în: Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848–1918*, Bd. VIII, *Politische Öffentlichkeit und*

Gabriele Melischek și Josef Seethaler, *Presse und Modernisierung in der Habsburgermonarchie* [Presă și modernizare în Monarhia Habsburgică]¹¹, publicate într-o amplă lucrare, consacrată Monarhiei Habsburgice, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, apărută la Viena, între anii 1973–2016.

Pentru ceea ce înseamnă adresabilitate, public-țintă, rolul de formator de opinie al ziarului și, în general, aspectele ce țin de „economia” unei publicații, semnalăm două lucrări: Kurt Paupie, *Öffentlichkeit, Meinungsbildung und Nachrichtenwesen* [Opinia publică, formarea opiniei și mass-media] (Viena, 1957) și Erich Zöllner (ed.), *Öffentliche Meinung in der Geschichte Österreichs* [Opinia publică în istoria Austriei], (Viena, 1979).

Informații despre cel de-al doilea periodic, „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” și redactorul său, Ernst Rudolf Neubauer, se regăsesc în singura biografie dedicată acestuia și semnată de Alfred Klug, *Ernst Rudolf Neubauer. Der Mann und das Werk*, I. Teil, A. *Der Mann*, II. Teil B. *Das Werk*, Cernăuți, Editura V. Mühldorf, 1931–1933. De asemenea, menționăm un studiu care tratează activitatea sa redacțională a lui Neubauer¹², un altul care prezintă, între altele, suplimentul literar al ziarului, „Das Sonntagsblatt zur Unterhaltung und Belehrung”, însoțit de un indice al articolelor acestuia¹³, și câteva articole care abordează partea de literatură și teatru¹⁴,

Zivilgesellschaft, 2. Teilband *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000, p. 1877–1880.

¹¹ *Ibidem*, p. 1535–1714.

¹² D. Vatamaniuc, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist*, în „Analele Bucovinei”, nr. 1, anul I, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 113–121.

¹³ Ion Lihaciu, *Die ersten Formen des literarischen Ausdrucks in der Bukowina: Hauskalender – Familienblätter – Sonntagsblatt der Bukowina*, în idem, *Czernowitz 1848–1918. Das kulturelle Leben einer Provinzmetropole*, Parthenon Verlag, Kaiserslautern und Mehlingen, 2012, p. 25–44.

¹⁴ Ștefănița-Mihaela Ungureanu, *Die Zeitung „Bukowina“ (1862–1868) und ihre literarische Beilage „Das Sonntagsblatt“ (1862) – literarische und künstlerische Beiträge zum Bukowiner Kulturleben (I)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XIV, nr. 1 (28), [ianuarie–iunie] 2007, Editura Academiei Române, p. 29–39; *Die Zeitung „Bukowina“ (1862–1868) und ihre literarische Beilage „Das Sonntagsblatt“ (1862) – literarische und künstlerische Beiträge zum Bukowiner Kulturleben (II)*, în *ibidem*, anul XIV, 2 (29), [iulie–decembrie] 2007, p. 445–502; *Theaterchroniken in E. R. Neubauers „Bukowina“- Zeitung (I)* în *ibidem*, anul XIV, nr. 2 (29), [iulie–decembrie] 2007, p. 503–516; *Theaterchroniken in E. R. Neubauers „Bukowina“- Zeitung (II)* în *ibidem*, anul XV, nr. 1(30), [ianuarie–iunie] 2008, p. 61–74.

precum și situația românilor din Principatele unite și Transilvania¹⁵, așa cum se reflectă ele în paginile publicației.

În elaborarea tezei de față, ne-am propus, ca obiectiv științific, să descriem periodicele cernăuțene „Bucovina. Gazetă românească pentru politică religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” (1848–1850) și „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” [Bucovina. Ziar național și oficial], evidențiind aspectele sociale, politice și culturale specifice perioadei lor de apariție.

Teza este structurată în cinci capitole. Cel dintâi, *Considerații generale privind Monarhia Habsburgică la jumătatea secolului al XIX-lea*, cuprinde un scurt istoric al acesteia, prin care am încercat să arătăm factorii interni (politicile sociale și economice duse de monarhi, efectele acestora asupra claselor sociale, ascensiunea curentului naționalist) și externi (raporturile cu statele din Europa occidentală), care au dus la izbucnirea Revoluției de la 1848 în imperiu.

Capitolul al doilea, *Bucovina la jumătatea secolului al XIX-lea*, are, la rândul său trei subcapitole. Primul tratează *Aspectele politice, sociale și culturale* din Bucovina în perioada menționată (statutul provinciei și principalele probleme de ordin politic, social și cultural cu care se confrunta societatea bucovineană la acea vreme). Al doilea subcapitol trece în revistă *Primele încercări de tipărire a unor publicații periodice* în Bucovina, iar al treilea subcapitol se referă la rolul fraților Alexandru și Gheorghe Hurmuzachi în apariția Gazetei „Bucovina”, în care am inclus și câteva date bio-bibliografice despre cei doi redactori.

Capitolul al III-lea, *Societatea bucovineană în prima jumătate a secolului al XIX-lea, oglindită în periodicul „Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie și literatură”*, cu trei subcapitole, *Viața*

¹⁵ Idem, *Imaginea românilor din Principatele Unite și Transilvania în ziarul „Bukowina”, Cernăuți (1862–1868)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XVI, nr. 2 (31), [iulie–decembrie] 2008, Editura Academiei Române, p. 491–512.

politică, Viața socială și Viața culturală, conține informații extrase din articole relevante ale periodicului menționat, privind: lupta intelectualilor bucovineni pentru dobândirea autonomiei provinciale și bisericești, îmbunătățirea situației țărânimii (ridicarea sarcinilor iobăgești), adoptarea limbii române ca limbă de instruire în școli, sprijinul acordat și raporturile cu românii din celelalte teritorii ale Monarhiei habsburgice. Sub aspect cultural, am evidențiat atenția deosebită acordată în paginile Gazetei „Bucovina” literaturii, exemplificând cu texte semnate de poeți reprezentativi ai culturii române din perioada pașoptistă.

Capitolul al IV-lea, *Presă și cenzură în Monarhia Habsburgică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, analizează, în primul subcapitol, legislația presei în perioada 1862–1868, urmărind cadrul general de dezvoltare a presei periodice, măsurile de liberalizare, de relaxare a cenzurii, care au favorizat apariția a numeroase ziare și au influențat dezvoltarea presei și în Bucovina. De acest aspect se leagă al doilea subcapitol al acestei secțiuni, care îl aduce în atenție pe Ernst Rudolf Neubauer, o personalitate importantă a vieții culturale din Bucovina, care a contribuit la istoria presei din această provincie fondând primul ziar oficial de limbă germană, la 12 ani după sistarea Gazetei „Bucovina”. Subcapitolul conține informații biografice ale redactorului și despre preocupările sale literare.

În capitolul al V-lea, *Societatea bucovineană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oglindită în periodicul „Bukowina. Landes- und Amtszeitung (1862–1868) și suplimentul său literar „Sonntagsblatt. Zeitschrift zur Unterhaltung und Belehrung” (1862)*, urmând aceeași structură ca în cazul Gazetei „Bucovina”, am evidențiat câteva aspecte politice, sociale și culturale din viața provinciei în perioada de apariție a periodicului. Sub aspect politic și social, am selectat din ziarul „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” articole despre activitatea de început a Dietei Bucovinei,

precum și despre situația românilor din Principate, iar sub aspect cultural, cele referitoare la teatru și muzică, deoarece capitala Bucovinei, Cernăuți, s-a bucurat de o viață artistică bogată (reprezentatii teatrale, concerte etc.). Tot aici se regăsesc și informații despre literatura găzduită în paginile periodicului, și mai ales, în suplimentul literar „Sonntagsblatt”.

În afară de *Anexe* și o *Bibliografie*, teza mai conține și capitolul *Concluzii*, unde am arătat în ce măsură cele două periodice și-au îndeplinit obiectivele propuse la înființare, apoi dacă și în ce măsură au influențat fenomenul presei din Bucovina și dacă putem vorbi despre rolul lor de formator al opiniei publice.

Am folosit, în studiul nostru, o abordare descriptivă. Pentru selectarea materialului de cercetat, am utilizat metoda observației, încercând să identificăm detaliile care ne ajută să înțelegem contextul specific epocii și să încadrăm evenimentele în acest context.

Pentru a identifica elementele comune din cele două periodice, „Bucovina. Gazetă românească pentru politică religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur” (1848–1850) și „Bukowina. Landes- und Amtszeitung” [Bucovina. Ziar național și oficial], am aplicat metoda inductivă și cea comparativă. pentru a ne forma o imagine mai cuprinzătoare și obiectivă a perioadei studiate și pentru o mai bună înțelegere a realităților istorice.

O bună parte a materialului cercetat este în limba germană. Citatele valorificate în text sunt în traducere proprie; în cazul citatelor mai ample, am optat pentru redarea textului original în corpul de note.

De asemenea, textele cu grafie chirilică au fost transcrise cu caractere latine și au fost doar parțial modificate, în conformitate cu ortografia actuală, deoarece am dorit să păstrăm specificul limbii și al epocii.

Motivați de dorința de a introduce în circuitul științific informații noi, sperăm că am reușit, prin această teză de doctorat, să aducem o modestă

contribuție la istoria presei din Bucovina, și să creăm un instrument de lucru util pentru comunitatea științifică și pentru cei preocupați de istoria și cultura Bucovinei.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE INEDITE

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 1, dosar 2110;
Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 1, dosar 2851;
Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 1, dosar 2111;
Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 1, dosar 2291;
Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 1, dosar 2536;
Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond 3, registrul 4, dosar 1600.
Allgemeine Verwaltungs-Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale,
16/1, Karton 607/1861-1866

II. IZVOARE EDITE

II.1 COLECȚII DE DOCUMENTE

Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages, 1861–1867, R.
Eckhardt Verlag, Czernowitz, 1861–1867.

*Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzachi în Dieta Bucovinei. Din viața
parlamentară a Bucovinei în cea de-a doua jumătate a secolului al
XIX-lea*, Ediție bilingvă, cu stabilire de text, prefață, note și
comentarii de Ilie Luceac, Traducerea textului german de Catrinel
Pleșu, București, Editura Institutului Cultural Român, 2007.

*Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și
demografice*, Ediție bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și
comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc,
București, Editura Academiei Române, 1998.

Der Emanzipationsruf der Bukowina. Durch eine Deputation unterstützt,
Druckerei Carl Gerold's Sohn, Wien, 1861.

Ceașu, Mihai Ștefan; Irimescu Gavril și Sevastița; Miron, Vasile; *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393–1849,* Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1983.

Ceașu, Mihai Ștefan; Caproșu Ioan; Irimescu, Gavril; Miron, Vasile, *Suceava, file de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388–1918,* vol. I, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1989.

II.2. PERIODICE

„Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, București, Editura Academiei Române, 1994.

„Bucovina. Gazetă românească pentru politică religie și literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”, Cernăuți, 1848–1850.

„Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, Cernăuți, 1862–1868.

„Buchenblätter: Dichtungen aus der Bukowina”, Cernăuți, 1864.

„Das Sonntagsblatt zur Unterhaltung und Belehrung”, literarische Beilage zur „Bukowina. Landes- und Amtszeitung”, Cernăuți, 1862.

„Bukowinaer Rundschau”, Cernăuți, 1882–1907 (ediție on-line, http://anno.onb.ac.at/alph_list.htm).

„Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernăuți, 1903–1923 (ediție on-line, http://anno.onb.ac.at/alph_list.htm).

„Hauptbericht über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871”, herausgegeben von der Bukowinaer Handels- und Gewerbekammer, Lemberg, Druck von K. Piller, Selbstverlag der Handelskammer, 1872.

„Erste Jahreschrift des Staats-Gymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1873–74”, herausgegeben von der Direktion der Anstalt, 1874”, 1874

„Vierte Jahreschrift des Staats-Gymnasiums in Radautz für das Schuljahr 1878–79”, verfasst und herausgegeben von dem Direktor der Anstalt, Ernst Rudolf Neubauer, 1879.

Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich, Jahrgang 1863, IV. Stück.
Ausgegeben und versendet am 23. Jänner 1863

Reichs-Gesetz-Blatt nr. 142/1868: Gesetz, wodurch mehrere Bestimmungen des Preßgesetzes und des Gesetzes über das Strafverfahren in Preßsachen vom 17. December 1862, Nr. 6 und 7 des Reichs-Gesetz-Blattes vom Jahre 1863, abgeändert werden

III. INSTRUMENTE DE LUCRU

*** *Bibliografia românească modernă (1831–1918)*, Vol. I (A–C),
Coordonare generală și prefață de Gabriel Ștrempel, București,
Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

*** *Bibliografia românească modernă (1831–1918)*, Vol. II (D–K),
Coordonare generală și prefață de Gabriel Ștrempel, București,
Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

*** *Bibliografia românească modernă (1831–1918)*, Vol. III (L–Q),
Coordonare generală și prefață de Gabriel Ștrempel, București,
Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

*** *Bibliografia românească modernă (1831–1918)*, Vol. IV (R–Z),
Coordonare generală și prefață de Gabriel Ștrempel, București,
Editura Științifică și Enciclopedică, 1996.

*** *Brockhaus Enzyklopädie in 24 Bänden*, neunzehnte, völlig neu bearbeitete Auflage, Mannheim, F. A. Brockhaus, 1986–1994.

- *** *Brockhaus Enzyklopädie*, Band 25 *Personenregister*, neunzehnte, völlig neu bearbeitete Auflage, Mannheim, F. A. Brockhaus, 1994.
- *** *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, cap. *Österreichisch-Ungarische Monarchie (Kirchenwesen. Zeitungswesen)*, 1895.
- *** *Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815–1950*, redigiert von Eva Obermayer-Marnach, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, vol. I–X, Wien, 1957–1994.
- *** *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, Tom I, *Catalog alfabetic (1820–1906)*, Descriere bibliografică de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, Cu o introducere de I. Bianu, București, Editura Socec, 1913.
- *** *Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815–1950*, redigiert von Eva Obermayer-Marnach, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, vol. I–X, Wien, 1957–1994.
- Beck, Erich, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerk, München, 1966.
- Hangiu, I., *Dicționarul presei literare românești (1790–2000)*, Ediția a III-a, București, Editura Institutului Cultural Român, 2004.
- Hangiu, I. (ediție de), *Presa literară românească. Articole-program de ziare și reviste (1790–1948)*, București, Editura Pentru Literatură, 1968.
- Hangiu, I., *Presa românească de la începuturi până în prezent. Dicționar cronologic (1790–2007)*, București, Editura Comunicare.ro, 2008.
- Răduică, Georgeta; Răduică, Nicolin, *Dicționarul presei românești (1731–1918)*, București, Editura Științifică, 1995.
- Satco, Emil, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I–II, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Iași Editura Princeps Edit, 2004.

Staco Emil, Ioan Pânzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993.

Wurzbach, Constant, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 1–60, Wien, 1856–1891.

IV. LUCRĂRI GENERALE

Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Band XX, *Die Bukowina*, Kronprinzenausgabe, Wien, 1899.

Balan, Teodor, *Die Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina 1825–1877 / Istoria teatrului german in Bucovina 1825–1877*, București, Editura Anima, 2007.

Idem, *Istoria teatrului românesc în Bucovina*, București, Editura Academiei Române, 2005

Idem, *Refugiații moldoveni în Bucovina. 1821 și 1848*, București, Editura „Cartea Românească”, 1929.

Berenger, Jean, *Die Geschichte des Habsburgerreiches 1273–1918*, Böhlau, Wien, Köln, Weimar, 1995.

Brix, Emil (Hg.), *Civil Society in Oesterreich*, Wien, 1998.

Castle, Eduard, *Geschichte der deutschen Literatur in Österreich-Ungarn im Zeitalter Franz Josefs I. Ein Handbuch*, Bd. I (1848–1890), Wien, C. Fromme Verlag, 1935.

Idem, *România și puterile garante 1856–1878*, Iași, 1988.

Cocuz, V. Ioan; Hulubei, Matei, *Presa românească din Bucovina (1809–1944)*, Bacău, 1991.

Corbea-Hoișie, Andrei; Lihaciu, Ioan; Winkler Markus (ed.), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

- Corbea-Hoișie, Andrei; Lihaciu, Ioan; Rubel, Alexander, *Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa (1848–1948)*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza” Iași, Hartung Gorre Verlag Konstanz, 2008.
- Cornea, Paul, Zamfir, Mihai, *Gândirea românească în epoca pașoptistă (1830–1860)* Vol. I–II, Antologie, studiu și bibliografie de P. Cornea, Text stabilit, note și medalioane biografice de M. Zamfir, București, Editura pentru Literatură, 1968–1969.
- Cornea, Paul, *Oamenii începutului de drum. Studii și cercetări asupra epocii pașoptiste*, București, Editura Cartea Românească, 1974.
- Hantsch, Hugo, *Die Geschichte Österreichs*, Graz-Wien-Köln, Styria Verlag, 1953.
- Iorga, N., *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1916*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 1999.
- Ivănescu, Dumitru; Chelcu, Marius (volum editat de), *Istorie și societate în spațiul est-carpatic (sec. XIII – XX)*, Editura Junimea, Iași, 2005.
- Jaworski, Rudolf, Luft, Robert (Hg.), *1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa*, München, 1996.
- Kaindl, Raimund Fredrich, *Geschichte der Bukowina*, Band III, Czernowitz, 1898.
- Liszt, Franz von, *Lehrbuch des österreichischen Presserechts*, Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1878.
- Loghin, Constantin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918*, ediția a II-a, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996.
- Loghin, Constantin, *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1926.
- Morariu, Constantin, *Beiträge zur Geschichte der Literatur der Rumänen in der Bukowina (1774–1890)*, în „Romänische Revue. Politisch-

- literarische Zeitschrift”, VII. Jahrgang, Wien, Selbstverlag des Herausgebers, 1891, p. 34–41.
- Nistor, Ion I., *Istoria românilor*, Vol. I–II, Ediție îngrijită de Florin Rotaru, București, Editura „Biblioteca Bucureștilor”, 2002.
- Paupie, Kurt, *Öffentlichkeit, Meinungsbildung und Nachrichtenwesen*, Wien, 1957.
- Prokopowitsch, Erich, *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina*, Wien, Verlag der Typographischen Anstalt, 1962.
- Idem, *Die ersten journalistischen Versuche in der Bukowina*, în „Wiener Südost-Jahrbuch”, nr. 1/1959, p. 69–72.
- Rumpler, Helmut; Urbanitsch Peter (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848–1918*, Band VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 2. Teilband: *Die regionalen Repräsentativkörperschaften*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000.
- Idem, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VIII: *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband: *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2006.
- Scharr, Kurt, *„Die Landschaft Bukowina”. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*, Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2010.
- Schipor, Vasile I., *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016.
- Simiginowicz-Staufe, Ludwig Adolf, *Die Geschichte des Entstehens und die Entwicklung des Musikvereines in Czernowitz*, Czernowitz, Pardini Verlag, 1882.
- Taylor, A. J. P., *Monarhia habsburgică 1809–1918. O istorie a imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura Alfa, 2000.

- Turczynsky, Emanuel, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund, Band 14, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, Prefață de acad. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Winckler, Johann, *Die periodische Presse Österreichs. Eine historisch-statistische Studie*, Wien, hrsg. von der Statistischen Central-Commission, Wien, Druck von Leopold Sommer&Comp, Carl Gerold's Sohn, 1875.
- Zenker, Ernst Viktor, *Geschichte der Journalistik in Oesterreich*, Wien, 1900.
- Zöllner, Erich, *Istoria Austriei: de la începuturi până în prezent*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Idem (Hg.), *Öffentliche Meinung in der Geschichte Oesterreichs*, Wien, 1979.

V. LUCRĂRI SPECIALE

- Balan, Teodor, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848–1850*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924.
- Idem, *Refugiații moldoveni în Bucovina. 1821 și 1848*, București, Editura „Cartea Românească”, 1929.
- Idem, *Bucovina în Războiul Mondial*, Extras din „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din

- Cernăuți”, an VI, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1929.
- Idem, *Die erste Zeitung in der Bukowina*, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernăuți, 1924, p. 5.
- Berindei, Dan acad. (coordonator), *Dezvoltarea culturală în perioada 1821–1848*, în lucrarea *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Idem, *Constituirea României. Alexandru Ioan Cuza, Domnul Unirii și al reformelor*. În: *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, Editura Academiei Române, București, 2003.
- Idem, *Începuturile lungii domnii a lui Carol I*. În: *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, Editura Academiei Române, București, 2003.
- Bodea, Cornelia, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Idem, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834–1849*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1967.
- Capillieri, Wilhelm, *Buchenblätter. Dichtungen aus der Bukowina*, Czernowitz, Eckhardt Verlag, 1864.
- Căpreanu, Ioan, *Bucovina, istorie și cultură românească (1775–1918)*, Iași, Editura Moldova, 1995.
- Ceașu, Mihai-Ștefan, *Bucovina în sistemul parlamentar al Monarhiei de Habsburg (1848–1849)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»”, tom XXXVII/2000, Iași, Editura Academiei Române, 2002, p. 145–160.
- Idem, *Der Landtag der Bukowina*, în Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848–1918*, Bd. VII: *Verfassung und Parlamentarismus*, 2. Teilband: *Die regionalen*

- Repräsentativkörperschaften*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000, p. 2171–2198.
- Idem, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004.
- Idem, *Elita politică românească din Bucovina Habsburgică. Origini și evoluție*, în volumul *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța / Nouvelles perspectives de l'histoire sociale en France et en Roumanie*, editat de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie, Jacques-Guy Petit, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2003, p. 77–87.
- Idem, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, 1998.
- Cenușă, Mircea, *Ziarul „Bucovina” – tribună a unității culturale românești*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, anul IX, 1982.
- Cocuz, Ioan V., Hulubei, Matei, *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, tom XVI/1989, Suceava, 1991, p. 11–17.
- Colin Amy; Kittner Alfred, *Versunkene Dichtung der Bukowina. Eine Anthologie deutschsprachiger Lyrik*, München, 1994.
- Ciachir, N., *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993.
- Corbea-Hoișie, Andrei; Rubel, Alexander, *„Czernowitz bei Sadagora”. Identitäten und kulturelles Gedächtnis im mitteleuropäischen Raum*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Hartung Gorre Verlag Konstanz, 2006.
- Fassel, Horst, *Mihai Eminescu și profesorul de istorie Ernst Rudolf Neubauer*, în „Hierasus”, anul I, nr. 40, 1978 (ediție on-line: <file:///C:/Users/User/Downloads/Hierasus-I-1978-40.pdf>).
- Fodor, Ligia-Maria, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014.

Geier, Luzian, „Sonntagsblatt der Bukowina”, in „Der Südostdeutsche”, nr. 1, ianuarie 2000.

Grigorovici, Radu, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2006.

Grigoroviță, Mircea, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, București, 1994.

Idem, *Învățăământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

Heppner, Harald, *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Böhlau Verlag, Wien, 2000.

Höbelt, Lothar, *Die deutschsprachige Presse in der Bukowina*, în: Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie. 1848–1918*, Bd. VIII, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000, p. 1877–1880.

Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei (1774–1862)*, vol. I: *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993.

Iacobescu, Mihai, *Bucovina*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I *Constituirea României moderne (1821–1878)*, Coordonator: Acad. D. Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003

Irimescu, Mircea, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012.

Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, *Presse und Modernisierung in der Habsburger Monarchie*, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd.

- VIII, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband, *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006.
- Kaindl, Raimund Friedrich, *Zur Geschichte der Bukowina im Jahre 1849*, Sonderabdruck aus dem „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums“, 1898.
- Idem, *Die Bukowina in den Jahren 1848 und 1849*, Sonderabdruck aus der „Österreichisch-ungarischen Revue“, XXV. Jahrgang, 1900.
- Idem, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Universitätsbuchhandlung H. Pardini, Czernowitz, 1908.
- Idem, *Beiträge zur Geschichte des Theaters in Czernowitz*, in „Bukowiner Rundschau“, Czernowitz, nr. 1282, anul XII, p. 7.
- Kittner, Alfred, *Spätentdeckung einer Literaturlandschaft. Die deutsche Literatur der Bukowina*. In: Amy Colin, Alfred Kittner, *Versunkene Dichtung der Bukowina*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1994
- Klańska, Maria, *Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1772 bis 1945*. In: Isabel Röskau-Rydel, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien-Bukowina-Moldau*, Band V, Siedler Verlag, Berlin, 1999
- Klug, Alfred, *Ernst Rudolf Neubauer. Der Mann und das Werk*, Czernowitz, V. Mühldorf, vol. I (1931), vol. II (1933).
- Idem, *Societatea pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina. 1862-1932. Schiță istorică cu prilejul jubileului de 70 de ani*, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, Cernăuți, 1932.
- Idem, *Das Freiwilligenkorps der Czernowitzer Mittelschüler im Jahre 1866 (aus Archiv des Deutschen Kulturvereins in der Bukowina/Nr. 2/1931)*, in „«Der Südostdeutsche». Buchenlanddeutsche Zeitung mit ständigen Berichten über die Südostdeutschen, über und aus Südost- sowie Osteuropa und über die Bukowiner in aller Welt“, Verlag der

- Landmannschaft der Buchenlanddeutschen, Augsburg, nr. 12, 15 decembrie 1998.
- Idem, *Ernst Rudolf Neubauer als Dichter und Schriftsteller*, în „Südostdeutsche Forschungen”, IV. Jahrgang, Heft 3–4, Dezember 1939, im Auftrage des Südostinstituts München, geleitet und herausgegeben von Fritz Valiavec, Verlag von S. Hirzel in Leipzig.
- Knápková, Petra, *Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Iglaus*. Dissertationsarbeit, Olomouc, 2010.
- Lang, Franz (Hrsg.), *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, Verlag der Typographischen Anstalt, Wien, 1962.
- Lihaciu, Ioan, *Czernowitz 1848–1918. Das kulturelle Leben einer Provinzmetropole*, Kaiserslautern-Mehlingen, Parthenon Verlag, 2012.
- Luceac, Ilie, *Familia Hurmuzachi între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX/lea)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, Timișoara, Editura Augusta, 2000.
- Lunzer, Marianne, *Der Versuch einer Presse-Lenkung in Oesterreich. 1848 bis 1870*, Wien, 1954.
- Massier, Erwin; Talsky, Josef; Grigorowicz, B. C., *Bukowina, Heimat von gestern*, Selbsverlag „Arbeitskreis Bukowina Heimatbuch”, Karlsruhe, 1956.
- Neubauer, Ernst Rudolf, *Erzählungen aus der Bukowina*, Viena, 1874.
- Nibio, August, *Die erste deutsche Zeitung in der Bukowina*, în „Deutscher Kalender für die Bukowina”, Cernăuți, 1930, p. 51–59.
- Nistor, I., *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991.
- Norst, Anton, *Der Verein zur Förderung der Tonkunst in der Bukowina (1862–1902)*, Czernowitz, Pardini Verlag, 1903.

- Olaru, Marian, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002.
- Olechowski, Thomas, *Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie*, în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. VIII, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband, *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, I. *Pressewesen und öffentliche Meinung*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006.
- Platon, Maria, *Dezvoltarea culturală între 1878 și 1918*, în *Istoria românilor*, Vol. VII, Tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878–1918)*, coordonator: acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Prokopowitsch, Erich, *Die rumänische Nationalbewegung der Bukowina und der Daco-Romanismus. Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Böhlau Verlag, Köln-Graz, 1965.
- Purici, Ștefan, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998.
- Schipor, Vasile I., *Rădăuți, 1872–1938. Biblioteca în viața orașului modern din Bucovina*, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române”, anul I, Iași, Editura Alfa.
- Tofan, George, *Învățămintul în Bucovina*, Suceava, Editura George Tofan, 2011.
- Turczynski, Emanuel, *Die Bukowina*, în Isabel Röskau-Rydel (Hg.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Siedler Verlag, Berlin, 1999, p. 214–328.
- Ungureanu, Constantin, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003.

- Idem, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, Chișinău, s. n., 2016.
- Idem, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007.
- Ungureanu, Ștefănița-Mihaela, *Die Zeitung „Bukowina“ (1862–1868) und ihre literarische Beilage „Das Sonntagsblatt“ (1862) – literarische und künstlerische Beiträge zum Bukowiner Kulturleben (I)*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XIV, nr. 1 (28), [ianuarie–iunie] 2007, Editura Academiei Române.
- Idem, *Die Zeitung „Bukowina“ (1862–1868) und ihre literarische Beilage „Das Sonntagsblatt“ (1862) – literarische und künstlerische Beiträge zum Bukowiner Kulturleben (II)*, în ibidem, anul XIV, 2 (29), [iulie–decembrie] 2007.
- Idem, *Theaterchroniken in E. R. Neubauers „Bukowina“- Zeitung (I)* în ibidem, anul XIV, nr. 2 (29), [iulie–decembrie] 2007.
- Idem, *Theaterchroniken in E. R. Neubauers „Bukowina“- Zeitung (II)* în ibidem, anul XV, nr. 1(30), [ianuarie–iunie] 200.
- Idem, *Imaginea românilor din Principatele Unite și Transilvania în ziarul „Bukowina”, Cernăuți (1862–1868)*, în ibidem, anul XVI, nr. 2 (31), [iulie–decembrie] 2008.
- Wagner, Rudolf, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, vol. I–III, Augsburg, Hoffmann Verlag, 1991.
- Idem, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, Verlag „Der Südostdeutsche”, München.
- Winkler, Markus, *Pressegesetze und Zensur. Gesetzliche Rahmenbedingungen*, în *Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum. Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923*, Ed. Lumière, 2007.
- Idem, *Legea presei și cenzura în monarhia habsburgică și în România*, în: Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (ed.), *Prolegomene*

la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

Wiszniowski, Franz, *Radautz, die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, Waiblingen, 1966.

Zachar, Anton, *Ernst Rudolf Neubauer in memoriam!*, în „Im Buchwald. Belletristische Zeitschrift”. Editor și redactor: Isidor Oswald Nussbaum, Cernăuți, Editura Rudolf Eckhardt, nr. 10, 1890.